

Ի ՏԱՐԻ, ԹԻԻ Ծ

1862

ՄԱՅԻՍ 1

ՀԱՅԱԴԻՐ

Մարերի Դ. — 11 Մայիս

Ս. Թեոդորոս Սալուռնի :

Հովտէ հովիտ, ամսէ ամիս անցնե-
լով՝ ահաւասիկ ընդ առաջ կու գայ մե-
զի մեղրակաթն Սայիս, գեղեցկա-
գոյնն յերկոտասան հարազատս տար-
ւոյ, գոնէ մեր հայրենեաց և անոր
նման աշխարհի մէջ. ուր այս ամիսս
հայադիր հայկադիր՝ Մարերի անուամբ
հեզիկ նագիկ կու պարէ 'ի բլուրս և 'ի
բարձունս, բոլորովին կանաչ ու դալա-
րազգեստ. ձեռքն ու ծոցն, գլուխն ու գո-
տին՝ փունջ փունջ գոյն գոյն ծաղկներով
լցուած, որք իր թեթև գարշապարաց
կոխած տեղէն կարծես դուրս բղխեն.
արծաթալիք քնարխօսիկ աղբերակունք
կանչեն կրկջան, ծաղկափետուր թռչ-
նիկք երգեն պարեն, թեթև թաթիկ
ուլք և այծեմունք քովէն սահին սու-
րան, հոտաւոր հովիկք և զով զեփիւ-
ռիկք ծոպ ծոպ ծամբըր ծածանեն, երբ

հովտէ հովիտ ցածնալով բլրէ բլուր
ցատքելով՝ անցնի վազէ բամբիչն բար-
ձանց հայոց մրազարդն մարերի: Ընոր
շողակաթ շոգոլի ջնչէն՝ ծաղկներն վառ
վառ շողշողան, պտղունք խայծ խայծ
խանձին կարմրին. և եթէ ձայնն անու-
շիկ հասնէր ակընջիդ... Ո՛հ, երգն
հայկածնին մարերեայ՝ հայոց հովա-
սուն բարձանց վրայ, հազար տարիներ
առաջ, երբ իր ազգն տէր ու ժառանգ
էր բոլոր իր աստուածապարգև երկրին,
այն ատենուան մրազարդ մարերեայ
երգն այլ՝ իրեն նման աննման էր. մեր
նոր լսած երգերն՝ ինչպէս չոր տերև մը
վարդի դիմաց՝ չէին կրնար կենալ. ոչ
մեր գուսանք և ոչ օտար երգիչք կրը-
նան անոր արձագանգները արթնցը-
նել բարձր հայոց պաղանձաւաց մէջ.
և թէ ճաշակիկ մը, ձայնիկ մը ուզեմք

երազել, թերևս միայն Նեթելայ բլուր-
ներէն լուռաճն վայելէ մեղրաբերանն
մարերեայ. որ թուի՝ թէ դեռ Լա-
րատայ երիտասարդ վտակներով ծաղ-
կած ծածուկ ծմակէ մը երգէ. « Լ՛հա
,, ձմեռն անց, անձրևք անցին և գնա-
,, ցեալ մեկնեցան. ծաղիկք երևեցան
,, յերկրի մերում. ժամանակ եհաս
,, յատանելոյ. ձայն տատրակի լսելի
,, եղև յերկրի մերում. թզենի արձա-
,, կեաց զբողբոջ իւր. որթք մեր ծաղ-
,, կեալք ետուն զհոտս իւրեանց », ...
Լ՛նշուշտ եռանդուն սիրտ մը հոս չդադ-
րելով զմայլած, հոգեշունչ երգչին հետ
ուզէ հրաւիրել անծանօթ մերձաւոր
մը, սրբազան գեղեցիկ մը, աղանա-
կերպ հեզագէտ մը ... « Լ՛նդ հովա-
նեաւ. վիմին », — Լ՛սի, հայադիրն այս-
օր կու տեսնէ, կու յայտնէ այդպիսի
մը, անծանօթացեալ անուամբ և տե-
ղեաւ, որ ահա հանգչի ընդ հովանեաւ
ծառոյն և ՚ի վերայ վիմին. յետին և
քաղցրագոյն հանգիստ, նախքան զհան-
գիստն յաւիտենից ...

Լ՛հաւասիկ նա. նման սրբազան ըս-
քանչեւի եղբորորդւոյն, արդարև սպի-
տակ ու կարմիր է. երիտասարդ մը
կուռ և կատարեալ հասակաւ. բնու-
թիւնն առիւծու և կերպարանք աղաւ-
նոյ. գիտէ մոնչել, բայց ընտրէ մնչել.
Իբրև մեծ աշխատանքէ և յերկար վըշ-
տերէ եկած անմարդաձայն ձորակի մը
մէջ՝ փռուած է մենաւոր ծառի մը տակ,
որ կարծես իր գետնամած ճիւղերովն
իբրև մայրենի թևօք կ'ուզէ պաշտպա-
նել զանիկայ, որ աջը ձորեզերէն ցը-
ցուած քարի մը վրայ դրած ծառին
ներքեւ, և յոգնած գլուխն այլ քարին
վրայ, ձախը՝ կուրծքին վրայ պարկեշտ
պատմութեան խորշերուն մէջ. Լ՛արծես
ծաղկապաճոյճն մարերի ՚ի հովիտ և
՚ի բլուր թափառելով կու փնտռէր այս
երիտասարդը, որ ըստ երախտապարտ
պատմի մը թողած յիշատակին « Լ՛ք
,, աջօքն թուխ, և գանգրահեր, և ե-
,, րեսօքն խարտեաշ, և անձամբն եր-
,, կայն », (աջերն սև, մազերն գուռ
գալարած, երեսն դեղին ու կարմիր,

հասակն ու կազմութիւնն երկայնաձև).
զգեստն պարզ մաքուր երկայն պատ-
մութեան մը, վզէն ինչուան ծնկունքերը
և այլ վար. մէջքը քօտով զսպած.
սրունքն պարթևական սոնապաններով
ծածկած. դեղին դաստակներն կիսա-
բաց. ուսին քով մէկդի ձգած հայ-
կական եղջերաձև խոյրն. Լ՛արտունց
ամենեւին անհոգութեան կերպ մը,
ներսուանց անհնարին հոգ մը, որ եր-
բեմն երբեմն բացխփիկ բրած երկու
սև ագամանդ պատուհաններէն կու
յայտնուի. պահ մը յանկարծ սև ամ-
պի սև շուքի պէս բան մը բոլոր երե-
սէն սահեւելով անանկ խեղճ ու ցա-
ւագին երևոյթ մը կու տայ, որ կար-
ծես թէ քովի ձորակին վազած վտա-
կին պէս՝ իրեն համար բոլոր աշխարհ
կ'անցնի, և կրնայ ըսել ինքն այլ ի-
բրև զԼ՛սին ցաւոց թէ « Տրտում է
անձն իմ մինչև ցմահ », այլ շուտով
ամպի տակէ ելած բարկ արևու ճա-
ռագայթի պէս լոյս մի ծագէ գեմբին
վրայ, սքանչելի հանդարտութիւն մը
բոլոր անձր պատէ. կու խփէ երկայ-
նաշար թարթափքը, և այնպէս անու-
շակ ու թեթև քունի մէջ կ'երևայ,
որ դարձեալ կարծես լսել իր մեղմիկ
շնչէն, թէ « Լ՛ս ննջեմ և սիրտ իմ
արթուն կայ », Լ՛վ քուն ցանկալի
քան զարթնութիւն, ո՛վ հրաշալի հան-
դարտութիւն, ո՛վ հանգիստ անբժու-
թեան, ո՛վ տխրութիւն անտրտում.
զեփիւռ, ծործոր, բոլոր գարնան գե-
ղեցկութիւնն կու թուի իրեն հետ լը-
ռել ու մրափել. — Լ՛հ, հայկակ, թէ
գիտէիր այս միայնութեան պատճառը,
այս քնոյն պէտքը, թէ գիտէիր անոր
յաջորդելու յետին արթնութիւնն,
անշուշտ փափագէիր որ գոնէ Լ՛փետ-
սեան մանկանց չափ երկրննար այգոր
քունն, կամ թէ նոյն իսկ կենաց յե-
տին քունն այլ համներ շուտով խառ-
նուէր անոր. անգագլի կերպով շունչը
առնուր վեր քաշեր, գիմացնիս թու-
ղուր անարիւննահաստակի շուշանագոյն
մարմին մը, մանուշակաց և աղբրանց
արեանց մէջ թաւալած ...

Բայց ուր էմք մեք. ուր է այս ան-
ծանօթ ձորակն, անծանօթ երկիրն, և
ո՞վ այս աննման երիտասարդս. — Սի-
թե կամա՞ւ մոռցան պատմիչք և զլա-
ցան աշխարհագիրք, և մանաւանդ մեր
բազմերախտ պատմահայրն և աշխար-
հագիրն Սովսէս Խորոսեցի, որ բոլոր
Սեծ Հայոց 200⁶ չափ գաւառները
մէկիկ մէկիկ համրեց՝ նշանակել մեզի
կոտերոյ երկիրը, Սալհունեայ գաւա-
ռը, Սուրենաշէն աւանը, Պարթենից
գղեակը, և այն սրտառու Սեդէֆու-
րակը, ուր այսօր զմեզ յանկարծ ձգեց
Հայադիրն, Լիփրատայ բարձր հոսա-
նայ եզերքը, որ Լարինէն իջնելով ի
Վերջան գաւառ, անտի կ'երթայ յԵ-
կեղեաց (Երզնկա)։ և այս երկու յե-
տին գաւառաց միջոյ դար-վար երկիրն
է մեր փնտռածն, որ կերպով մը որչափ
անծանօթ է՝ այնչափ այլ ծանօթանա-
լու անուններ ունի։ Կ'ըսուի Կորդու-
երէի։ Հայոց ուրիշ հեռու աշխարհի
և գաւառներու անուանակից։ Թերեւս
անոնց նման կորդ, խորտուբորտ երկիր
մը ըլլալուն համար, կամ բնակիչքն
նոյն տեղէն եկած ըլլալուն համար։
Կ'ըսուի և Կոփերոյ երէի՝ յանուն Սո-
թեր աւանի։ Կ'ըսուի յատկապէս և
առաւել հայապէս Սալհունեայ (կամ
Սալհունեայ, Սահլունեայ) գաւառ,
որոյ մէջ էին վերոյիշեալ շէնք և տե-
ղիք, և քանի մը ուրիշ այլ, զոր յիշէ
հայադիրն և լռէ հիմկու աշխարհա-
գրութիւն։ Բայ տեղերուս հնագոյն
և մէկ հատիկ և մեզ հարկաւոր յիշա-
տակն՝ ասկէ 1500 և աւելի տարի ա-
ռաջ կ'ելլէ։ այն տարիները՝ որ քաղա-
քական մթութիւն մ'այլ պատէր բո-
լոր մեր աշխարհը։ երբ սասանեանն
Լքտաշիր պարսիկ՝ Լըշակունեայ թա-
գաւորները հալածեց ի Պարթևաց և
ի Հայոց, բռնաբար տիրեց մեր եր-
կիրն։ ուսկից հեռացեալ պատանին
Տրդատ՝ Հռովմայեցւոց քով կու մեծ-
նար, և կու պատրաստուէր քաջու-
թեամբ տիրելու հայրենեայր։ Իսկ նա
խարաք Հայոց՝ ոմանք հնազանդէին
բռնաւորին, ոմանք այլ իրենց երկիր։

ներուն ամուլթեանց վստահացեալ՝
կու սպասէին իրենց օրինաւոր տիրոջ։
Լսոնցմէ մէկն էր Սալհունեայ գա-
ւառին տէրն այլ Սուրեն, որոյ ցեղա-
բանութիւնն մնացած չէ, այլ այսչափ
յիշուած՝ որ թագաւորական ցեղէ էր
կամ խնամի, ինչպէս անունէն ալ կրը-
նայ գուշակուիլ։ այն անուամբ աւան
մը շինեւ էր, Սուրենաշէն, յետոյ
Սուրեն կոչուած, մօտ ի հին բերդա-
շէնն կամ գղեակն Պարթենից, որ յետոյ
Բերդտան ըսուեցաւ, և անունէն կ'ե-
րեւի որ շինած էր լերան մը կող, որոյ
վրայ կայր բերդն, և շինողքն էին Պար-
թեանք կամ Թերեւս Պարթևք։ Բայ
երկիրս գրեթէ Սեծ Հայոց արեւմը-
տեան սահմանածայրն է և մօտ Փոքուն
Հայոց ու Հունաց բաժնին։ Ըսել է՝
Հռովմայեցւոց իշխանութեան, որք այն
ստեին ինչուան այն կողմերը նուաճած
էին։ Հունաց սահմանակցութեամբ
կ'երեւի թէ Սուրեն յունական ախոր-
ժականեր այլ ունէր՝ իր անուան համե-
մատ սուր բարքը կակղցնելու համար,
և կ'երեւի թէ տիկինն այլ յունազգի
էր՝ Աղաթիւն՝ անուամբ որ է Սեթէ-
(Լըլաւիթի ըստ յունաց) եթէ հայկա-
կան աղա՝ կամ աղաթի անունէն առած
չէ, կամ Օարմուհի անուան Թարգ-
մանութիւն մը չըլլայ (իբր յունարէն
աղաթի, զարմանալի), և այս Թերեւս
իր բնաշնորհ գեղեցկութեանն համար
կամ անոյշ բարուցը, որովք անուանի
էր։ իրենց սիրոյն պտուղն այլ վկայէ
որ ի շնորհս մօրն և յունական մերձա-
ւորութեանն կոչուեցաւ՝ Աթենոփորոս,
որ նշանակէ Տուրք Լթենասայ, ի-
մաստութեան դիցուհւոյն։ գեղեցիկ
անուն, որ ոչ այնքան ծնողաց ընտիր
ճաշակը ցուցնէ, որչափ ծածուկ շնոր-
հաց ընտրութիւն մը, որ ի հեթանո-
սութեանէ կանչելով զնա ի լոյս Վրիս-
տոսի՝ յետոյ Լքտուածատուր անուամբ
պսակեց։

Պաղոց առատութեան ամսոց մէջ
ընծայեցաւ Լթենոգոր յամին Վրիս-
տոսի 269, կարիճ հօր արիասիրտ որ-

դի, և գեղեցիկ ու գարադի մօր՝ գեղեցիկ և գողտրիկ զաւակ, և աճելով առաւ այն հասակը և կերպարանքը՝ զոր տեսանք Սեղեմնուտի ձորակին մէջ քարին վրայ հանգչած երիտասարդին վրայ։ Բայց տղայութեան հասակէն վեր անցնելու ատեն, երբ դաւար մըր տենւոյ մը պէս շիտակ կու բարձրանար կարմրուկ ու գանգրուկ, և ունիւղեայ սև աչքերն անթարգմանելի փայլունութեամբ մը կու վառէին, այն վտանգաւոր հասակին շատ հեղ նախանձոտ հիւանդութիւններէն մէկն եկաւ վրան։ տասնուհինգ տարեկան էր, երբ աստեղանման գեղեցկութեանց մէջ՝ ցաւոց և վիրաց ամպեր ցրուեցան, և վէրք անբժշկելիք, որք որդւոյն մարմնէն աւելի ծնողաց սիրտը կեղեքէին։ Թէպէտ և, երբ ցաւերուն ազգած հեղութիւնը բնատուր չնորհացը հետ խառնելով, լ'թենողոր՝ իր խարտեաշ գլուխը մօրը ծնգաց վրայ դրած, և ձեռւրներն հօրը ձեռաց մէջ՝ հանգչէր, կիսաբացիկ կիսամաղձիկ շողակաթ աչքերովն։ տարակոյս կու բերէր թէ այդ ցաւագին մրուրքն՝ իրեն աւելի չնորհք բերած են թէ տարած։ լուսաւոր կերպարանքն չէր խաւարած, այլ բարակ շուքերով խառնուած։ Դէ և նոյն իսկ ցաւերն զինքն աւելի սիրելի ըրին ծնողացն և ծնողքը իրեն, սակայն կրնա՞ր հայր մը՝ իր պայազատը, իր ծերութեան յոյսը և յաջորդը, և մայր մը՝ իր սիրելիագոյն ծնունդը՝ այդ տարակուսի մէջ տեսնել, և սիրոյն սաստկութեանը կսկիծն այլ աւելի սաստիկ չգգալ։

Սուրենայ զբօսանաց և լ'ջուրիծայ զարդարանաց ծախքն՝ մեծաւ մասամբ բժշկաց և բժշկական դարմանոց տրուեցան։ Ինչ որ հարուստ նախարար մը և որդեգորով ծնողք կրնային ընել՝ եղան, բայց զաւակին չբժշկեցաւ։ չմնաց աստուած՝ որոյ ուխտ և նուէրք և զոհ չմատուցին, բայց լ'թենողոր չընդնուցաւ։ Եթէ տարի, կենաց կարեւորագոյն տարիներն, հասակին աճման և ձեւացման տարիներն, հիւանդութեամբ և ցաւերով անցան, և ցաւերուն անցնե-

լու յոյսն ալ գրեթէ մէկտեղ անցաւ։ Երբ առողջութեան յուսահատած՝ երկար ողջութենէ մտածմունքն առաջ կու գար, երբ կենաց փափուկ թէն՝ ոլորուած մոլորուած երեւարծնողաց աչքին, և անգութ կտորողին միւրաւոր մօտենար մօր մը դիմաց, և երբ դաւարագեղ հասակն միջակոտոր ծառի մը պէս՝ գետին տարածուած տեսնուէր կասկածոտ մտաց։ — «հ, այս՝ ամէն ցաւէ՝ ցաւալի էր։... Բայց լուենք, գուցէ զուր տեղ հին և նոր սրտեր ձմիրն։... Լ'յսպիսի ցաւոց միայն մէկ զօրաւոր բժիշկ և դեղ մը կայ։ — կ'ուզեմ, ով կարօտեալ։ — չորս մատ աշուրներդ վեր վերցու, կ'իմանաս, կու տեսնես։... Բայց ինչ ընեն անոնք՝ որ զուրկ են մեր սուրբ կրօնից շնորհքէն։ — Դեռ կէս երանի անոնց այլ՝ որ գոնէ բնական լուսով կրօնասէր են և բարեսէր։ և ազնիւ սրտի և մտածող գլխի տէր ըլլալով՝ իրենց կեանքը մարդկօրէն կ'անցընեն, և բարերարութեամբ կու ստանան կամ կու վայելեն այն բարիքը՝ զոր բնութիւնն չէ տուած կամ յետ է առեր։

Լ'յսպիսի մէկ մ'էր և լ'ջուրիծա, թէ և դեռ քրիստոնէութեան շնորհքէն զուրկ, այլ ոչ հեռի։ Երկիրներուն մէջ լիճ մը կար Սիկիւոյ ըսուած (որ յունարէն լուելով՝ գուցէ լ'զենուտ կամ լ'զազարակ նշանակէր հայերէն), զոր հիմա չենք տեսներ ախարհացուցի վրայ։ Բայց պէտք էր բաւական ընդարձակ ըլլալ, որ լ'ջուրիծա անոր եզերքը աւան մը կամ գեղ մը շինէր, իրեն զբօսանաց տուն և ազարակներ ու պարտէզներ։ և շատ հեղհոն քաշուելով իր գառնուկ պատանէկին հետ, բնութեան գեղեցիկ տեսարաններով՝ անոր և իր ցաւերը մեղմէր։ և ո՞ գիտէ քանի երկայն ժամեր վայրկեններու պէս կ'անցնէին՝ այն ծիածան ծովակին եզերքը, երբ լ'թենողոր դաւար վարդաթրիի պէս գլուխը մօրը կ'ընցուցած, և նա իր վարսաւոր ճակատը՝ բարակձիւղ ուռնուոյ պէս որդւոյ նվրայ կախած, մէկ մը ջրե-

րուն հանդարտութեանը վրայ, մէկ մը զաւակին անմեղ խաղաղութեանը կու նայեր, և սրտին բորբոքած կրակներն՝ այն երկու պայծառ զովութեանց մէջ կու մարեր: | Ճին մէկայլ կողմը, շինած գիւղին դիմաց՝ աղբիւր մը կար, պատշաճ և անոյշ անուամբ Արթնոփ, և աւելի անոյշ խոխոջալով կ'իջնար կու գար՝ թերևս խառնուելու նոյն ծովակին ծոցը, ինչպէս Ղ.թենոդոր իր մօրը գիրկը անտարակոյս շատ հեղ Ղլուիթա այգ աղբեր վազուկ արծաթները իր ոսկեհատիկ որդւոյն ցաւած մասանց վրայ դարձուցեր, լուացեր ջնջեր էր. Ղ.թենոդոր անոր քով հաւաքեր դրեր էր մարերեայ գունագոյն բոյսերը, յառաջ քան փունջ փունջ ընծայելու իր մօրը, որ միշտ մայրաբար թէ իրեն և թէ իր որդւոյն մաս և պսակ կու հանէր այն մարգարտակաթ ծաղկրներէն: Որդւոյն ցաւոց վրայ գորովելով՝ կու յիշէր անոր պէս ցաւագարներ. մանաւանդ երբ կու տեսնէր զմանս անոնցմէ, որք ըստ բարբարոս օրինաց հեթանոսութեան, հալածուելով՝ ի շինից և ի բնակութեանց, ամայի անբնակ տեղուանք կու թափառէին, իբրև նզովեալք և անիծեալք. այս սովորութիւնս կար նաև մեր ազգին մէջ այլ, զոր յետոյ շատ խնամքով ջանացին ջնջել: | Ուսաւորին և իր համանման թողն Սեծն՝ Սերսէս, շէնքերէ հեռու տեղուանք հիւանդանոցներ և ուրկանոցներ (բորոտներու տեղ) շինելով, որք այդպիսի բարերարութեան տեղեաց մէջ հնագոյններն կը սեպուին. բայց իրենցմէ առաջ այլ է ազնուասիրտ տիկինն Ղլուիթա, որ Ղրբենուտ աղբեր քով շինեց տառապելոց պատսպարան մը, ուր ժողովեցան 35 ցաւագարք, և զըթասիրտ Ղլուիթայի տուրքերովը կ'ապրէին, և կ'օրհնէին բարերարնին:

Իսոնց մէջ էր և Ղասիոս կամ Ղասիկ ծերունին. որ, ինչպէս Ղլուիթա անոնց մայր սեպուեցաւ, ինքն այլ հայր եղաւ թէ անոնց և թէ նոյն ինքն Ղլուիթայ և Ղ.թենոդորայ: Բա՞ջ ա՜նոնց մէջ իր պատկառելի կերպարանօքն

և արծաթափայլ երկայն մօրուօքն Ղպոլոնի կամ Ղահագնի քուրմ մը կարծուէր, որ քաղցր շրթամբքն աւելի քան ոսկեթել քնարով՝ ամենուն սիրտը կակղցնելով, եթէ ցաւերնին չկըրցաւ բժշկել, գոնէ բնութեան բարիքներէն ու վայելչութենէն սկսելով՝ այն ռամիկ ցաւագնելոց միտքը բարձրացուց ինչուան առ բնութեան տէրն. և երբ հասուց յարմար վիճակի, հանեց յայտնեց իր ծածկած հովուական սրինգը և նոր նուագ մը երգեց. զամէնքը ափշեցուց, զամէնքը զմայլեցուց, զամէնքը հետեցուց իրեն. այս նոր նուագս՝ Ղլուիթայի հովուապետէն սովորած էր, անոր վարդապետութիւնն էր, Ղրիստոսի աւետարանն էր: Երբունին Ղասիկ գաղտուկ քահանայ էր, իր ընկերաց հովիւ եղաւ, մարմնոց ցաւերը թեթեւցնելով՝ հոգիներուն մեռելութիւնն անգամ ողջնցուց. դարձուց զամէնքն ի քրիստոնէութիւն. և հիւանդանոցի ու փշանոցի մէջ՝ հոգեզուարճ վարդանոց մը, դրախտ մը բացաւ, ուր այն աշխարհքէ մտնուած և մերժուած տառապեալքն աւելի երջանիկ ու սրտաբաց էին, քան իրենց երկար գերութիւնը թօթուող ու Տրդատայ յաղթական դարձով փառաւորեալ դիւցապաշտ հայկազունքն: Ղլուիթա և Ղ.թենոդոր այլ լսեցին Ղասիոսի և Ղրիստոսի ձայները, և սրտերնին թնդաց. և թէ ոչ աւազանին ջրով՝ ներսէն սիրով մկրտուեցան, և սիրով կ'երթային ծածկաբար սուրբ ծերոյն աւետարանութիւնը լսելու, որ յունարէն կու կարդայր սուրբ գրքերը և կու բացատրէր չհասկացողաց: | Ինչդեռ հոն, իբրև աբելական սեղանէ մը՝ սուրբ կրօնից նուէրքն, աղօթք և զօհն՝ հեզօրէն կու բարձրանար առ Ղստուած, դիմացը աւանին քով հեթանոսաց մեհեմանները կանգնուած՝ կու հրաւիրէին զաւողջ և զհիւանդ ի զօհ և ի պաշտօն հեռակի (Ղահագնի) և Ղսկիւպեայ՝ առողջութեան չաստուածոյն, որոց տօնքն մասնաւոր հանդիսիւ կատարէին հոն տարուէ տարի: Ղարեմիտ կամ ծռա-

միտ քուրմք և ժողովուրդք մեծ ջանքով կու յորդորէին զԼեւոնոգոր այլ որ դայ այն մարդասէր աստուածներէն բժշկութիւն խնդրէ . բայց նա միշտ պատրուակներով կու զգուշանար . ինչուան որ հայրն այլ տեսնելով որդւոյն չափահաս տարիքը, որ քսանը անցուցեր է, կու խրատէր որ անհոգութիւն չընէ . “այս վեց տարի է կ’ըսէր, որ մեր աստուածոց զոհ չես ըրած, թերևս անոր համար այլ ցաւերդ կ’երկըննան .” . իսկ Լեւոնոգոր՝ նոյն իսկ ցաւերը պատճառ կու բերէր զոհի չերթալուն . և ոչ միայն վեց՝ այլ և կրկին վեց տարի խաբեց հայրը, և ճարտարութեամբ ազատեցաւ : Հաւանական այլ է, որ Սուրեն իբրև գաւառապետ մը և թագազարմ, երբ լսեց Տըրդատայ գաւն ՚ի Հռովմայեցոց, փութացաւ դիմացը ելլելու, և արքունի բանակին մէջ էր, որ իր երկրին (Սալահունեաց) մօտ՝ Լիկեղեաց գաւառին մէջ Վայլ գետոյն եզերքը դադրեր էր : Վանի մը տարի այսպէս անցնելէն ետեւ, օր մը Սուրենաշէն աւանն թընդաց զինուոց շշուկով . թագաւորական զունդ մը զօրաց երևցաւ, որոց առաջնորդէր իշխանն Սաղենտ . ասոնք Լիկեղեաց Լիւք աւանէն գալով և դէպ յԵրտաշատ երթալով ՚ի հին մայրաքաղաքն Հայոց, կ’անցնէին Սալահունեաց գաւառէն, որ ճամբուն վրայ էր . ոչ պատերազմի և ոչ պաշտպանութեան համար էր երթալին, հասաւ յանցաւոր մը, կապուած մը, թագաւորին անհնազանդ մը կու տանէին, տէրութեան դէմ պարտական գտուած մահապարտաց ամենէն սաստիկ բանտը ձգելու, որ էր Երտաշատ քաղաքին գետնափոր գուբը . իսկ յանցաւորն այն էր Վրիգոր մը Ի հարկէ ամէն դիէ հետաքրքիրը կու վազէին տեղեկանալու թէ ո՞վ է, ինչու համար է, և երբ լսէին թէ Վաթի արանց, Տըրդատ թագաւորի հօրը՝ Խորովայ սպանողին որդին է, ինչպէս ակռանին կրըճտելով կ’ուզէին վիրաւոր չհասած՝ հոն սպաննել ոչնչացնել զայն՝ որ քանի մը

տարիէ վերջը պիտի ըլլար իրենց խաւարեալ հոգւոց Լեւոնոգորի : Հարկ էր զօրականաց և կալանաւորաց հեռացընել վրէժխնդիր ամբոխը, և ապահով տեղէ մը անցընել կապալը . անշուշտ աւելի ապահով ճամբայ այլ չկայր՝ քան մեր ցաւագոնելոց պատսպարանին սահմաններն, ուսկից զգուշելով կու հեռանային այն ատեն առողջութեամբ, քաջութեամբ և ազատութեամբ պարծեցող ժողովուրդն Հայոց . իսկ հիւանդքն, տկարքն և նեղեալքն համարձակութիւն գտնելով իբրև անկար և կարօտ մարդիկ՝ պահապանաց կասկած չէին բերէր . այսպէս կրցաւ Վասիկ իր ընկերներովն և Լեւոնոգորոսի հետ մօտենալ առ սուրբն Լուսաւորիչ, զորոյ խոստովանութիւնը արդէն լսած ըլլալով, և անշուշտ աստուածային ազդեցութեամբ իմանալով թէ ինչ անձն է և ինչ պիտի ըլլայ այն կապուածն, բերաւ իբրև հովիւ հլու իր ցաւագար ու խորհրդէր՝ ապագայ հովուապետին ոտք ձգեց . և այն սրբազան նահատակին առաջին հրաշքը և շնորհքը վայելցին այս նեղեալքս . որք և առանց նեղութեան և ցաւոց՝ Լուսաւորի փառք տալով դարձան : Հոն Վասիկ ծածկաբար իմացուց Վրիգորի թէ ո՞վ է հետն եղած իշխանորդին, և գաղտ հաւատացեալ ու դեռ անկնունք ըլլալն : Սուրբ Վրիգոր քաջալերեց զծեր քահանայն, և պատուիրեց որ առանց վախի առնուտանի պատանին իրենց դիմացը՝ արեւելեան կողմը եղած աղբիւրը, (արդեօք Երեւնուտն, թէ ուրիշ մը) և հոն մկրտելով զԼեւոնոգոր՝ անուանէ Թեոփոյ, Լեւոնասայ տուրքը ընէ Աստուծոյ : — Ենպէս այլ եղաւ . Լուսաւորչայ ծածկեալ լոյսն, զոր հաւատացելոց աչքն միայն տեսնէին, և մկրտութեան ջուրքն, նորէն ծնան այն կայտառ տղայն, և մարմնոյ ու հոգւոյ ազտ ու բիծ՝ զամէնն այլ ջնջեցին . դէմքն աւելի քան զմանկութեանն պայծառացաւ, հոգին ևս աւելի . և ոչ միայն գեղեցիկ, վայելուչ, կտրիճ, այլ և շնորհազարդ և սուրբ, մաքուր, պաշ-

տելի անձ մը եղաւ (Ժ)էոդոր: Երանա-
 չնոր՝ մայրն այլ աստուածային պար-
 գեաց հաղորդ ըլլալով, երկուքն այլ
 չէին բաժնուէր Վասկայ քովէն: Եւր-
 բենուտի ձորակը քրիստոնէութեան
 ծառածածուկ տաճար մը դարձուցին,
 հայոց հեթանոսութեան վերջի տա-
 րիներուն և վերջի Զանքերուն ատեն.
 երբ Տրդատ զրդեալ 'ի Վիոկղետիա-
 նոսէ հրաման հանէր և հալածէր ըզ-
 քրիստոնէայս իր նոր տիրած և ընդար-
 ձակած սահմաններուն մէջ. իր հա-
 ւատարիմ և անահատապաշտ իշխանքն
 այլ նոյն հողով իրենց երկիրներուն
 մէջ հսկէին: Բայց Սուրէն որչափ այլ
 դիւանդ և վրէժխնդիր էր, չկրցաւ ի-
 մանալ որդւոյն քրիստոնէութիւնը, չը-
 լեց անոր անուշակ սաղմոսերգութիւնը
 Եւրբենուտի խոխոջանաց և (Ժ)զենու-
 տի ծփանաց հետ: Ինչուան որ յետ
 վեց տարիներու՝ ուրիշներն կասկածե-
 լով և հասկընալով՝ մատնեցին որդի մը՝
 իր հօրը, անմեղութիւն մը՝ անգթու-
 թեան: — Իբր անախորժ քնէ մը
 արթննալով Սուրէն, այն ատեն իմա-
 ցաւ թէ ինչո՞ւ Եթենոդոր չէր երթար
 Վասպնի և Եկեղեցեայ սեղանները
 զոհիւք և պսակօք պատուելու: Թէ ին-
 չո՞ւ այնպէս միայնութիւն և առանձ-
 նութիւն կու սիրէր որդին՝ նաև յետ
 բժշկութեանն, իբրև տղայութեան և
 հիւանդութեան յիշատակաց սովորու-
 թիւն մը: Ինչ որ ծուռ հաւատքի մը
 եռանդն, հայրենի գութ և տիրական
 կամք մը կրնային ընել տալ՝ ըրաւ Սու-
 րէն. վեց ամիս աշխատեցաւ որդւոյն
 սիրտը դարձնելու. իր չափէն վեր այլ
 խոստմունքներ ընելով, և բոլոր Սալ-
 հունեաց գաւառին ընդարձակ տէրու-
 թիւնը և փառքը ցուցնելով եռան-
 դուն երիտասարդին. այլ ամենևին չը-
 կրցաւ ազդել քրիստոնէայ սրտին: Հայ-
 րութիւնն դարձաւ 'ի տէրութիւն, տէ-
 րութիւնն 'ի բռնութիւն, եղաւ հալա-
 ծիչ և դահիճ՝ որդւոյն. կարելի խոստ-
 մանցն հակառակ՝ ամէն կարելի սպառ-
 նալիք այլ ըրաւ, և հասուց պատիժ ու
 զրկմունք. ակամայ քան կամաւոր անգը-

թութեամբ տանջեց իր աղիքը, սակայն
 չկրցաւ զատել զորդին իր նոր և յաւի-
 տենական հօրէն, 'ի Վրիստոսէ: Հետ-
 վեց ամսոց յոգնեցաւ յուսահատեցաւ
 թշուառ և ողբալի հայրն. մէկ հատիկ
 և վերջին հնար՝ կամ ապրեցընելու
 կամ կորուսանելու՝ սեպեց իր սեւ սու-
 րը. սպառնացաւ ու վճռեց սոսկալի
 մահ. (Ժ)էոդոր բնաւ չվախցաւ մա-
 հուանէ, որ իրեն փափագելի հանգիստ
 մ'էր: Բայց նոր Սանատրուկ մը տես-
 նել, նոր Վայէն մը, իր հօրը ձեռօքը
 սպաննուիլն, ո՛հ, այս դառն էր քան
 զմահ և մահերու մահ. Եւրջ Եւ-
 ղուիթայ. ոչ կողակից կենակից ամուս-
 նական իրաւունքն, ոչ կնոջական մայ-
 րական խանդաղատանքն և գութն՝
 չկրցան ազատել իր մէկ հատիկը: Վա-
 զանացեր էր Սուրէն. աչուրներն ա-
 թիւն, բերանն մահ կու փսխէր. ոչ ոք
 կրնար մօտենալ անոր. սպառնալեաց
 ժամանակն այլ անցեր էր. ըլլալիքն
 հասեր էր:

(Ժ)էոդոր վերջին անգամ մը նայե-
 լով իր կրկին և մէկմէկէ շատ աննման
 ծնողաց վրայ, բոլոր որդիական և քրիս-
 տոսական երկու կրակներով վառած ա-
 թրեանման աչքերովն, աննկուն զօրավա-
 թի պէս, որ յետ ամենայն զօրականաց
 քաջ քաջ կ'ինկնայ զօրաւորագոյն թըշ-
 նամոյն առջև, արցունքները զսպելով
 և թողլով այն շէնքը՝ որ երբեմն իրեն
 ծննդեան տեղ, և ասկէ ետև իրեն հա-
 մար ամայութիւն և ունայնութիւն էր
 բոլոր աշխարհիս հետ, թերևս մօրը
 դիմաց սարսափելի և անտանելի տեսա-
 րան մը չբանալու համար, ելաւ գնաց
 անդարձ նետի մը պէս: Դուվակ, ձո-
 րակ, աղբիւրն և հիւանդանոց չկրցան
 արգելուլ զնա. ամէնուն վերջի նայ-
 ուածք վերջի բարև տալով. և ո՞վ գի-
 տէ ինչպէս սրտին չափազանց ծանրու-
 թիւնը և լեցունութիւնը թափելով
 Վասկայ գրկաց մէջ, և ընդունելով
 անկէ անմահութեան ճաշակը և կե-
 նաց հացը, երիտասարդական ուժով
 մ'այլ ցնցելով զինքն և թափելով սուրբ
 ծերոյն դողդոջուն թւերէն և արտա-

սուաթոր մօրուքէն, փախաւ գնաց
Լճքենուտի ձորէն դուրս, և անցաւ մօ-
տիկ և աւելի անծանօթ անձայն ձորա-
կի մը մէջ, որ կ'ըսուէր Սեղեմնուտ.
և հոն եօթն օր վեր վար պտրտելով,
Յեփթայեայ օրիորդին նման, Լճքը-
մսէհի նման, ինքզինքը հրաժարեցնե-
լով իր ծաղկեալ կեանքէն, իր պայ-
ծառ արեւէն, անգին մօր մը սրտա-
կտուր ծոցէն, կու նուիրէր միայն անոր՝
ուսկից կու գան և ուր կու դառնան ա-
մենայն բարիք և ամենայն շունչք ար-
դարոց. մինչև յոգնած և հանդարտած
ընկաւ փռուեցաւ այն ծառին տակ և
այն քարին վրայ, ուր տեսանք զինքը
առաջին անգամ մեր պատմութեան
սկիզբը.....

Հիմա գիտես, Հայկակ, ուր ըլլալդ,
կու ճանչես ուլ է այդ չքնաղ երիտա-
սարդդ. կեցիր հոգ պահ մ'այլ, վեր-
ջին պահ, վասն զի այլ երկայն ժամա-
նակ չկայ. մօտեցիր այդ անտաշ ապա-
ռած սեղանին քով, այդ Սեղեմնուտի
սաքեկայ ծառին տակ. ես լռեմ, դու դի-
տէ և զգա՛. . . Բայց ահա ետեւէդ վիշա-
պի խօշիւն մը կու լսուի, առիւծու մորն
չիւն մը, ձորեզերէն վար վարազաթե
սեւ արծուի պէս կու սլանայ կ'իջնայ ծա-
ռին վրայ, ծառին ներքեւ, քարին մօտ...
երկայնժամիք հրէշ մ'է, գազանագոյն
քան զվիշապ, քան զառիւծ, քան զար-
ծուի... ինքն է, ինքն, սուսերամերկն
Սուրեն... որդւոյն փախստեան վրայ
աւելի կատղած և արեան վրիժով լը-
ցուած, իր հին պատենէն քաշելով ժան-
գոտ սուրը, և « Լճքայէս, իմ երիտա-
սարդութեանս երկաթ, այնքան կոտ-
րած թշնամեացդ արեամբ չկշտացած՝
ծերութեանս ատեն ինծմէ իմ որդւոյս
արիննն այլ պիտի ուզէիր թափելու »,
ըսելով կ'առնու, և մոլեգին դիւահա-
րի պէս կ'ընկնի սարէ սար ձորէ ձոր
որդին փնտռելու... Ընշուշտ սատա-
նայական ոգին զինքը քաշէր քշէր տա-
նէր, ինչպէս երբեմն զՎրայէն ի մահ
Լճքի, կամ ինչպէս անկէ առաջ ինք
նին դժոխոց անդունդներէն ելած կու
փնտռէր զրախտին դուռը, որ մեր է.

րանեալ նախածնողքը ձգէ ի մեղս և
ի մահ: Լճքայէս դիւական թափա-
ռանօք վերջապէս հասաւ Սեղեմնուտի
ձորեզըր, և իբրեւ սեւ արծուի՝ տեսնե-
լով բարձրէն ծառին տակ իր փնտռած
որսը, հասաւ շուտ ու թեթեւ անոր
վրայ... Բայց ի հարկէ երկու քայլ
մնացած՝ բնաբերաբար կամ ակամայ
կամօք՝ կանգ առաւ. հայրենի բնու-
թիւնն զօրանալով՝ դիւական մոլու-
թեան մէջ անգամ հիացաւ այն սքան-
չելի հանդարտութեան և անմեղու-
թեան թափանցիկ քունին վրայ, որուն
նման բան չէր տեսած երբեք... Ո՛հ,
և ինչո՞ւ չձգեց սուրը ձեռքէն, ինչո՞ւ
չցատքեց ընկնալու, և հայրական շըր-
թունքները վեր վար բերելու այն
մարգարտաշար վարդերուն վրայ, այն
բարակ քրտնահար երեսներուն վրայ.
այլ առանց դաշելու կեցաւ կանչեց կեր-
կերեալ կոկորդով մը՝ « Լճքնորդ,
որդեակ », ... Թէոդոր հեղամբափ ա-
շուրները կէս մը բանալով և կէս մը
գլուխը վերցնելով՝ պատասխանեց.
« Հայր իմ », ... վերջին անգամ հօր
և որդւոյ անուանակոչութիւնք: Սու-
րեն դարձեալ այլայլած՝ հարցուց անոր
թէ պիտի հաւանի իր կամոսը և թող-
լով զՎրիստոս դառնայ ի պաշտօն
կողո: — Թէոդոր՝ « ես Վրիստոսի
հաւատացեալ եմ, ըսաւ, և այս հա-
ւատոյս վրայ հոս կու մնամ », և նորէն
դրաւ գլուխն ի քարին, խփեց շրթուն-
քը և աչքերը... մնաք բարով արեւ,
կեանք և աշխարհ: — Բայց մէկ ան-
գամ մ'այլ Թէոդոր բացաւ կիսակէս
աչքը և շրթունքը, երբ Սուրեն վայ-
րենի վագեր պէս մէկ ցատքելով ձգեց
ձախ ձեռքը, և որդւոյն երկու թիզ
խարտեաշ մնալէն բռնելով վեր քա-
շեց խնձորակերպ գլուխը, և պարկեշտ
պատմութեանն օձիքէն կարապաճեալ
րանոցն երկրնցաւ... Ո՛վ հրէշտակա-
յին կերպարանք, ինչպէս կ'այլափոխիս:
— Իսկ Սուրենայ աջ ձեռքէն յան-
կարծ փայլակ մ'էր շողաց շէշտակի...
Լճա հոս միատեղ մէկգի կ'ընկնան՝
պատմին գրին, Սուրենայ սոսկալի

սուրն, և թէոգորի ճերմակ վզէն նու-
նանման ճղքուած կարմրահատ գլուխն:

Ուր են հիմա մեր մայիսի ծնած
ծաղկունքն, ուր մնացին մրազարդ մա-
րերեայ մրգունքն: — Այսպէս, չկայ
ծաղիկ հողածին՝ որ չցամբի. չկայ պը-
տուղ երկրաբոյս՝ որ չթօթափի. ամե-
նայն դալար ու պայծառ, յետքիչ ժա-
մանակի պիտի ըլլայ մնայլ ու խաւար:
Սակայն ծաղիկ այն ծաղիկն է, որ
երբ ճղէն այլ զատուի՝ դարձեալ մնայ
անթառամ, և մանաւանդ նոր գեղեց-
կութեամբ մը յաղթէ կանգուն ու
ճօճուն ծաղկանց: Այսպիսի ծաղիկ
է հայրազեն գառնանման կոտորեալ
երիտասարդն թէոգոր, թաւալեալ իր
հովանաւոր ծառին և իր հանգստեան
քարէ բարձին տակ՝ օջոջով և մանու-
շակով հիւսուած խոտերու վրայ, Սե-
ղեմնուտի սգաւոր ձորակին մէջ. ուր
հեղաձնիկ հովիկն խոնարհած կու խա-
ղայ անոր արիւնջուայ վարդէ գիսակաց
հետ. ինչուան որ երեկոյեան զովու-
թիւնն դադրեցընէ և պաղեցընէ կար-
միր կաթիլներն, և գիշերուան լու-
սագնտիկն վերէն ծածկէ արծաթա-
փայլ դողդոջուն ճառագայթները, որք
կու մարմինն, շուք մը կու դառնան՝
թէոգորի մարմնէն ծագած հրաշա-
փայլ լուսոյն քով: — Այս լոյսն ան-
շուշտ առաջնորդեց այն մարմինը մեծ-
ցընող և գգուող և հիմա զինքը սրը-
տաթունդ փնտուղ անձի մը, մօր մը...
Չտեսներք, չքններք մենք այն մայ-
րը Սեղեմնուտի մէջ: ... Վաղ դար-
ձիւր, մայրիկ, դարձիւր Ղուիթա՝ առ
Վասիոս, և հրաման տուր. «Ա՛յլ,
հայրիկ, ել գնա՝ ի Սեղեմնուտ, հոն
կու գտնես իմ հայրազեն գառնուկս,
իմ մրկաթափ վարդենիս, իմ նուա-
ղած աղիքս. ան ու լուսն այն արշալոյս
ճակատը. բայց կիսալուայ ըրած՝ բեր
ինձի փունջ մը ոսկեթել մազերէն, որ
զիւտս վերջին պսակ ընեմ. շուշանա-
ցեալ չթունքները լեցուր մայրենի և
հայրենի համբոյրներով. ապա մաքուր
կտաներով գոցէ, գոցէ այն արեւա-

կերպ դէմքը, զոր քիչ ատենէն տես-
նեմ յերկինս. և դիր ծածկէ՝ ի ծոց
ամէնուս ծնողին, հողուն» — Վնաց
չեսնամած ծերունին, հետն առած
թէոգորի հին ընկերները և ուրիշ
ծածուկ քրիստոնեաներ, հաւատա-
ցեալ եղբարք և քորք, պարկեշտ կու-
սանք՝ որ քողով և մազով արցունք-
նին ծածկած, և բոցաշարժ ճրագ-
ներ բռնած յուղարկաւոր կ'երթայ-
ին թէոգորի: Արդեօք կային անոնց
մէջ, կամ կայր մէկ մ'այլ, որ յու-
սացեր էր երկրիս վրայ այլ սրտակից
ըլլալու սուրբ նահատակին, և յետ
մօրն կանչելու գնա՝ իմն թէոգոր. —
պատմութիւնն կու լռէ: ... Վահա-
նայական և մարտիրոսական պաշտօն,
աղօթք և արտասուք կատարուեցան.
այն հովանաւոր ծառին ներքեւ և այն
սեղանացեալ քարին քով փորուեցաւ
երիտասարդին քնարանն, և ծածկեցաւ
մարտիրոսին մարմինն: Նարուեատ
պարզունակ քարակոփ խաչ մը վկայ
կեցաւ նահատակութեան և հանգըս-
տեան սրբոյն թէոգորի: — Թող գայ
հիմա Ղուիթա աղօթելու երանեալ
և աստուածազգեաց որդւոյ մը մնացոր-
դաց վրայ: — Նահասիկ երանելի տի-
կինն, ծառէն աւելի մազերը ցրուած
փռուած ճակատ ի գետին: Իբրեւ կըր-
կին մարք Սողոմոնեան դատարանին,
հողն ու Ղուիթա կու գրկեն ու իմն է
կ'ըսեն այս որդեակս: ... Վիչ մ'այլ
սպասէ Ղուիթա, և ահա թագաւորն
խաղաղութեան իր ցանկալի վճիռը կու
տայ, և յաւիտեան քու կ'ըլլայ քուկդ
թէոգոր:

Իսկ հայրն... քաւ լիցի, ամենեւին
անարժան այդպիսի անուան, զազանա-
ցեալն, դիւամոնն կամ դիւաբախն Սու-
րէն, իր սատանայական սուրբ առած՝
և եկածէն աւելի շուտով փախչելով
կու հեռանայ. տեղերն կը փախչին և
ինքն իրմէ չկրնար հեռանալ. «Վաշտմն
արեան որդւոյն բողոքէ յերկրի և յեր-
կնից»: Հեզիկ գառին արիւնն հի-
մա երկնաւոր նահատակի ահաւոր մա-
սունք դարձած՝ սուրին վրայէն Սու-

բէնի սիրտը կու պատուտէ . կու փութայ խելացնորն՝ մօտի աղբիւրը, աղէկ մը կու լուայ կու ջնջէ որդւոյն յետին նշանները, և անով իր և անոր միջի կապն՝ յաւիտեան կու ջընջուի : Զորս տարի այն դառնագոյն դաշտին, խղճի խայթուածքներուն մատնուած՝ Սուրէն կեանք մը կամ կենաց պատկեր մը անցնելով, անզեղջ և անյոյս կռապաշտ մոլորութեամբ մեռաւ . և յիշատակն յանէծս և ՚ի սոսկումն մնաց : ... Իւրածին որդւոյն արեան խուլ եղող սիրտն՝ չեղաւ արժանի Լստոծոյ որդւոյն ձայնը լսելու՝ Լուսաւորչայ բերնէն, և դառնալու ՚ի հաւատս Թէոփորի՝ համօրէն հայաստանեայց հետ, որք յետ երկու տարւոյ արժանացան այս ամենամեծ պարգեւիս : — Սան զի Ս. Թէոփոր նահատակեցաւ յամին 296 այսօրուան ամսակէտիս (11 մայիսի) 28 տարեկան և 6 ամսական . Սուրէն կորաւ 300^ն . Ս. Պրիգոր լուսաւորիչ ելաւ ՚ի վիրապէն յաջորդին (301) . և երբ հետեւեալ տարին կ'երթար ՚ի Սեսարիա՝ հայոց եպիսկոպոսապետ ձեռնադրուելու, անցաւ սովորական ճամբէն, Սալհունեաց գաւառէն և աւանէն, որչափ տարբեր 15 տարի առաջ անցածէն . փոխանակ շղթայից և կալանաւոր պահապանաց, հիմա Տրդատայ յաղթական կռուաց վրայ դրուած և հայոց ամենէն մեծ նախարարներն չորս զին առած : Եւ չէզն և ազնուասիրտ հայրն մեր՝ փառաց վրայ աչք չունենալով, իր սուրբ սանուկը կու փնտռէր . կանչեց գտաւ ծերունի քահանայն և հարցուց զԹէոփոր . Վասիկ իր ընտրեալ հովուապետին ձեռքէն բռնելով տարաւ ցրցուց այն տեղը՝ ուր որ վեց տարիէ ՚ի վեր կու քնանար իր հրամանաւ կնքուածն : Ինչ կենդանակալակ արտասուքներ էին որ Լուսաւորչայ մը աչքերէ իջան հայրաքար սուրբ երիտասարդին նշխարաց վրայ, որ իր քրտանց առաջին պրտուղն, և մեր լուսաշնորհութեան անդրանիկ խայրիքն էր . այնոր համար և առաջին վկայարան՝ յետ հռիփսիմեանց

նշխարաց ամփոփման, Թէոփորի հանգրստարանն եղաւ . ինքնին Վրիգոր դեռ չձեռնադրուած՝ կանգնեց հոն մատու մը, և երբեմն երախայ յանձնածը՝ հիմա սուրբ վկայ մը յանձնելով Վասիոսի՝ գնաց : Եւ երբ ցանկալի տաճարիկն իր ճակատը բարձրացուց դէպ յարեւելք, աջակողմեան անկիւնը հանգչեցուցին սրբոյն մաքուր նշխարք . մէկայլ անկիւնն այլ՝ տապանաքարին դիմաց՝ դրին այն սրբեալ քարը՝ որ մեր գառին զենման սեղան եղաւ : Եւ երկու սիրալի սրբատաշ քարանց մէջ էր անկէ ետեւ՝ Լուիթայ սիրելագոյն հանգստարանն, որ իր որդւոյն մատրան սպասաւոր ըլլալով իբրեւ հաւատաւոր այրի մը, երկնախառն կեանք մը անցուց հոն . այլ ոչ երկայն ժամանակ : Սուրբ յահատակութենէն ետեւ տարի վերջը, երբ հասաւ տարեդարձ անոր վերջին անգամ համբոյր տալուն և տունէն փախչելուն, նոյն օրը (5 մայիսի) Լուիթայ, որպէս Թէ դարձեալ զգալով այն ցաւալի կիւրքը և որդին փնտռելու ելլելով՝ աւանդեց աղաւնաշունչ հոգին . և ճգնասուն մարմինն թաղեցաւ իր որդեկին դիմաց՝ տաճարին դուռնէն դուրս : Ետոր և առջի յիշեալ երկու սրբանիչ քարանց զուգորդ չորրորդ մ'այլ դրուեցաւ Լուիթայ տապանին դիմաց, տաճարին արեւմտեան կողմը . և ներքէն հանգչեցաւ Դասիկ, որ այս սիրալի քան տիրալի հանգիսից մէջ առաջինն ըլլալով հասակաւ, վերջինն եղաւ ժամանակաւ . և ամէն բան կարգելէն կնքելէն ետեւ, ըսաւ իր ալեկից Սիմէոնին հետ . «Լուդարձակեալ, Տէր, զծառայս քո ՚ի խաղաղութիւն զի տեսին աչք իմ զփրկութիւն», և հոն հանգեաւ ընդ արդարս :

Ս. Թէոփորի Թէ տապանէն և Թէ այն աղբերէն ուր իր արեան կաթիլքն խառնեցան՝ սուրին լուալէն, շատ հրաշքներ եղան հիւանդաց և մոլեգնելոց վրայ . և ոմանք եղան, ինչպէս կու ցուցնէ երախտապարտ պատմին բանակարգութիւնն, յառաջ իսկ քան զԻնութիւն մատրանն և զգարձն հայոց ՚ի

ձեռն **I** ուսաւորին : Հայադիրն չստի-
պեր զմեզ հոս մէկիկ մէկիկ յիշել զա-
նոնք . վկայասիրաց թողումք հին պատ-
մը չին նշանածներէն ետքն այլ եղած-
ները քննելու և իմացընելու մեզի իսկ ,
որ զայս իրենց կ'իմացընեմք : **I** Եթէ
հարցընէ սիրողն՝ **I** Կէողորի վկայարա-
նը կամ ուխտատեղին , երթա **I** Եր-
զնկա , և անցնի արևելեան կողմը և
հարցընէ Գորգոս **Ս** . Թորոս վանքը .
զոր սրբազան նահատակէն 1140 տարի
վերջ այլ յիշատակած գտնեմք՝ ի գիրս
« **I** Եծափառ և բարձրապատիւ ուխտ ,
կոչմամբ : — Հոն քննէ գտնէ և համ-
բուրէ մեր ըղձաւոր շրթամբ այլ՝ այն
չորս սրբանիշ քարերը , և մանաւանդ
հիւսիսային անկեանը . հոն կանգնի և
համբուրէ (եթէ պահուի ցարդ) ձողա-
բարձ խաչի մը մէջ դրուած սրբոյն
I Կէողորի քաղցրաբարբառ յիսուսա-
խոս լեզուն , որոյ համար այլազգիք ան-
գամ , (ասէն) այն տեղը կ'անուանեն
Սերբէլ **Ս** . Թորոս (եթէ **I** Կորոփու-
կամ **I** Կալահունի անունէն փոխուած
չէ այդ անունը) : Յանձնեմք իր հետ՝
աշխոյժ և ճարտարարուեստ հասա-
կակցաց **I** . **I** Կէողորի , դիտել նկարել
և ցուցընել մեզի այս պատմութեանս
մէջ յիշեալ տեղուանքը . երկու ձո-
րակները , երկու աղբիւրները , ծովա-
կը , աւանները , զղեակները և այլն . —
յանձնեմք անոնց վառվռուն մտաց և
կրթեալ արտից և մատանց՝ նուագել
և երգել այս պատմութեան և եկե-
ղեցւոյ արժանի և ընտիր դրուագն . —
աղաչեմք մեր եկեղեցւոյ գլխաւորաց ,
իրենց զանազան հոգոյ մէկը պակսե-
ցընելով կամ մէկ մ'այլ աւելցընելով ,
այսպիսի սխրալի սրբոյ մը յիշատակ չը-
ձգել միայն յայսմաւորաց թափթը-
փած թերթից մէջ , այլ բարձրաձայն
հռչակել տալու սուրբ խորանաց վրայ ,
եթէ արգարև սրբոյն **I** Կիգորի **I** ու-
սաւորչի գործակից և հոգեկից ըլլալն
կու ճանաչեն իրենց առաջին հոգ և
պարտք , և պաշտամամբք սրբոյն՝ բարձ-
րացընել զփառս **I** Կատուծոյ :

Հ . Դ . Մ . Ա .

Ծանրոքիւն և տեսակարար ծան-
րոքիւն :

Բ

I րովհետեւ մարմնոյ մը տեսակարար
ծանրութիւնն ուրիշ բան չէ բայց եթէ
հաւասար տարածոցով ջրոյ ծանրու-
թեանն հետ ունեցած համեմատու-
թիւնն , ուստի այս համեմատութիւ-
նը գտնելու համար պէտք է առնու-
նախ մարմնոյն բացարձակ ծանրու-
թիւնն , ետքը նոյնչափ տարածոցով
ջրոյն ծանրութիւնն , ու փնտռել թէ
քանի անգամառաջնոյն մէջ կը բովան-
դակուի երկրորդն : **I** Երեք կերպ կայ
մարմնոց տեսակարար ծանրութիւնը
գտնելու . մէյմը՝ կշիռքով , երկրորդ՝
I Խիւղսընի անօսրաչափով , և երրորդ՝
սրուակաւ :

Տեսակարար ծանրութեան կատարմանոյ :
— **I** Կշիռքով հաստատուն մարմնոյ մը
տեսակարար ծանրութիւնը գտնելու
համար , առնունք հասարակ կշիռք մը և
նժարին մէկուն տեղը տակը ճանկով
կարճ նժար մը փոխանակենք ու չափելի
մարմինը բարակ թելով այն ճանկէն կա-
խենք . հիմա միւս նժարը եթէ ծանրոց-
ներ դնենք մինչև որ հաւասարակշռու-
թիւնն հաստատուի , այս կերպով կը
գտնենք այն մարմնոյն բացարձակ ծան-
րութիւնն : **I** յնթադրենք որ այս չափե-
լի մարմինն երկաթի կտոր մը ըլլայ , և
կշռէ 39 կրամ , արդ եթէ զտած ջրոյ
մէջ ընկղմենք զայն , կը տեսնենք որ
նուազ կը կշռէ , օրինակի համար 34
կրամ . և պէտք էր ալ որ նուազ կշռէր ,
վասն զի ըստ սկզբան **I** քթիմեղեայ
այս մարմինը տեղի տուած ջրոյն ծան-
րութեան մասամբն իր ծանրութենէն
կը կորսունցընէ : Հետեւաբար եթէ
հանենք 39 թիւէն՝ 34 թիւը , տարբե-
րութիւնն թէ կը ցուցընէ տեղի տուած
ջրոյն տարածոցին ծանրութիւնն , այ-
սինքն ջրոյ տարածոց մը հաւասար այն
երկաթին տարածոցին՝ կը կշռէ 5 կրամ :
I Լստի հիմա ուրիշ բան չմնար ընել